

Lauková, Silvia

Latinské stredoveké legendy v česko-slovenských súvislostiach

In: *Poetika prózy v česko-slovenských souvislostech : kolektivní monografie*. Pospíšil, Ivo (editor); 1. vydání Brno: Jan Sojnek - Galium, 2016, pp. 113-118

ISBN 978-80-906183-3-6

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81610>

Access Date: 23. 03. 2025

Version: 20250314

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Silvia Lauková (Nitra)

Latinské stredoveké legendy v česko-slovenských súvislostiach

Abstrakt

Príspevok sa venuje obrazu stredovekých legiend v česko-slovenskom kontexte. Zameriava sa na poukázanie špecifickosti stredovekých legiend, ich funkcií v dobovom spoločenskom, náboženskom a literárnom kontexte. Poukazuje na rozdielnosť intenzity výskumu stredovekých legiend a všeobecne stredovekej literatúry v slovenskej a českej literárnej historiografii. Legendy o českých svätcoch sú legitímnou súčasťou českého kultúrneho a literárneho dedičstva, zatiaľ čo na Slovensku sa stále vedú diskusie o ich nacionálnej príslušnosti. Príspevok sa venuje aj jednému typu postáv – svätcov, a to ženským sväticiam. Poukazuje na to, že boli rovnako ako muži dôležitou súčasťou stredovekej religiozity a hagiografie.

Kľúčové slová: stredovek, legenda, žáner, nacionalita, podoby žánru, literárna historiografia, žena, funkcia legendy, história, dedičstvo

Abstract

Latin Medieval Legends in Czechoslovak Context

The report devotes to the image of medieval legends in Czechoslovak context. It deals with the medieval legend peculiarities, its functions in the contemporary social, religious and literary context. It points to intensity differences in medieval legends research and medieval literature in Slovak and Czech literary historiography in general. Legends about Czech saints are legitimate part of Czech cultural and literary heritage, since in Slovakia, discussions about national belonging still takes place. The report devotes also to one type of the characters, the saints, and especially female saints. The report points to the fact, that they were important element of medieval religiousness and hagiography as well as men.

Key words: Middle Ages, legend, genre, nationality, genre aspects, literary historiography, woman, function of legend, history, heritage

Stredoveká literatúra je pre súčasníka vždy opradená tajomstvom a nepochopením. Toto konštatovanie vyplýva predovšetkým zo skutočnosti, že stredoveká literatúra sa rozvíjala v dobe, ktorá je vzdialená modernému človekovi. Až do polovice minulého

storočia sa na stredovek hľadalo ako na dobu temna, ako na zlo v priebehu storočí, ako na nevyhnutný interval medzi starovekom a novovekom.¹ Až v prvej polovici 20. storočia sa začína meniť pohľad na stredovek – tento obrat sa nazýva, ako píše Jana Nechutová – „vzpourou medievalistů“². V historicko-literárnom kontexte spomeniem aspoň monografie Jana Lehára *Nejstarší česká epika*, Jany Nechutovej *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, na Slovensku práce Jozefa Minárika *Stredoveká literatúra. Svetová, česká, slovenská* či prácu Eriky Brtáňovej *Stredoveká scholastická kázeň*. Nové impulzy v tejto oblasti prinášajú aj preklady významných prác európskych medievalistov – Curtiusova *Evropská literatura a latinský středovek* či práce Jacquesa Le Goffa, Rosaria Villariho, či iných.

V tejto súvislosti je potešiteľné, že v Čechách aj na Slovensku sa začali vydávať preklady latinských textov. Treba však podotknúť, že česká literárna história má v tejto oblasti „odpracované“ podstatne viac. Tu už v roku 1984 vychádza preklad *Legendy aurey* Jakuba de Voragine. Tento preklad je významný nielen tým, že sa čitateľ môže stretnúť s európskou klenotnicou legendovej tvorby tak, ako ju poznal stredoveký človek, ale aj tým, že jej prekladatelia a editori Václav Bahník a Anežka Vidmanová do nej zaradili aj legendy o českých svätcoch – konkrétne o Vojtechovi, Žigmundovi, Prokopovi, Ludmile a Václavovi. Samostatne potom tieto legendy vychádzajú v knihe *Středověké legendy o českých světcích*, ktorá popri už vyššie spomenutých svätcoch obsahuje aj *Život sv. Konštantína-Cyryla*, *Život sv. Metoděje* a *Legendu o blahoslavené Anežce*.

Na takýto edičný počín, preklady latinských legiend, sme museli na Slovensku čakať podstatne dlhšie a prekladu *Legendy aurea* sme sa doteraz nedočkali. V roku 1997 vychádza na Slovensku kniha editora a spoluprekladateľa Richarda Marsinu (Sopko, Vaneková) ako ojedinelý pokus dať slovenskému čitateľovi a bádateľovi do rúk úplné preklady³ latinských hagiografických textov s názvom *Legendy stredovekého Slovenska* s podtitulom *Ideály stredovekého človeka očami cirkevných spisovateľov*. Do knihy boli zaradené legendy o sv. Štefanovi, Imrichovi, Gerardovi, Ladislavovi, ako aj legendy o sv. Alžbeta a sv. Margite. Jedine *Legende o sv. Svoradovi a Benediktovi* sa v slovenskej literárnej historiografii venovala súvislá pozornosť – ako jediná legenda z tohto výberu je totiž legendou v súčasnom ponímaní slovenskou, ako o tom v úvode hovorí Pavel Dvořák: „Dokumentuje to aj sám Richard Marsina, keď v štúdiu, ktorá nasleduje, píše, že s výnimkou legendy o sv. Svoradovi-Ondrejovi a Benediktovi nemožno k týmto legendám pripojiť prívlastok slovenský. Tak ako to je? Je pravda, že autor na názov *Legendy stredovekého Slovenska* nepristúpil s nadšením. Odrádzala ho profesionálna poctivosť a vecná pravdivosť protiargumentov, napriek tomu si myslím, a myslí si to aj

¹ NECHUTOVÁ, J. *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad, 2000, s. 13.

² Ibidem, s. 13.

³ Niektoré z publikovaných legiend a to iba časti preložil a publikoval F. V. Sasinek. Vyšli v *Slovenskom letopise* (1880) a v *Slovenských pohľadoch* (1909 a 1910).

autor, že to nie je názov neoprávnený.“⁴ Ako argument pre zaradenie týchto legiend Dvořák uvádza: „*Legendy knihy sa však so Slovenskom spájajú aj vecne. Sú súčasťou slovenského historického zemepisu.*“⁵ Takto argumentuje pri sv. Ladislavovi, ktorý bol v Nitre údelným vojvodom, rovnako ako sv. Imrich a Štefan. Svätá Alžbeta sa podľa predpokladu historikov narodila v Bratislave a svätá Margita tu našla svoj hrob, keď počas tureckého ohrozenia previezli jej telo do kostola klarisiek a tam pravdepodobne leží až dodnes, hoci pátranie po ňom bolo doteraz neúspešné. Aj táto argumentácia známeho slovenského historika a nadšeného propagátora slovenskej histórie je dôkazom, že prívlastok „slovenskí svätci“ je stále polemický.

V súvislosti s vyššie uvedeným je zrejmé, že slovenská a česká literárna medievalistika skúmajúca stredoveké legendy stoja pred rozdielnymi úlohami. Kým v súvislosti s latinskými legendami uverejnenými v spomínanej knihe *Středověké legendy o českých světcích* nikto nezapochybuje o legitimitate a oprávnenosti označenia týchto osobností stredovekého života ako českých svätcov, na Slovensku je viditeľná snaha obhájiť a ukotviť v historických, najmä stredoeurópskych súvislostiach právo nazývať týchto svätcov slovenskými. Historické dedičstvo Slovenska ako súčasť Uhorského kráľovstva – jeho dejín a kultúry – vždy nanovo núti Slovákov afirmovať svoju vlastnú históriu a literatúru starších období ako literatúru slovenskú, hoci písanú po latinsky.⁶ Ako dôkaz by mohol slúžiť práve Dvořákovi už sčasti citovaný predhovor, ktorý nesie názov *Majú Slováci dejiny?*

Klást si však otázku o národnom vyznení stredovekých svätcov by mohlo byť historicky nekorektné, i keď z hľadiska formovania slovenského národného povedomia veľmi potrebné. Mám na mysli v baroku sa rozvíjajúce národné obrany a chvály, ktoré sa snažili poukázaním na slávnú minulosť Slovákov formovať národné sebauvedomovanie. V tejto súvislosti však treba pripustiť i skutočnosť, že túto funkciu preberajú skôr vo veľkomoravskej a cyrilo-metodskej tradícii staroslovienske legendy, teda svätý Konštantín a Metod. Odkaz na stredovekú legendu o sv. Svoradovi a Benediktovi môžeme zriedkavo nájsť v dielach slovenských osvietenecov, napríklad v básni Juraja Fándlyho *Prátelské porozumení*.

Cesta k stredovekým legendám – či už o českých, slovenských či uhorských svätcov – vedie, podľa môjho názoru, výhradne cez pochopenie ich funkcie v čase ich vzniku, ich popularity a vplyvu na stredovekú spoločnosť. Legendy patrili v stredoveku popri kronikách a análoch k najpopulárnejším žánrom stredovekej literatúry. Legendy boli to, čo sa má, čo sa odporúča čítať. Primárne nie sú legendy historickými dielami, i keď obsahujú množstvo historických reálií. V stredoveku plnili inú funkciu – a to na životoch svätých ukázať vzory kresťanského života, ktoré by mali nasledovať aj ostatní kresťania. Pre nás sú zdrojom poznania o živote a myslení a ako to Richard Marsina

⁴ DVOŘÁK, P. *Majú Slováci dejiny?* In: MARSINA, R. (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: Rak, 1997, s. 12.

⁵ *Ibidem*, s. 12.

⁶ Návodom k tomu by mohla byť už vo vyššie spomenutá monografia Jany Nechutovej.

uvádza v názve svojej knihy, aj o ideáloch stredovekého človeka. Do praktického života sa texty legend dostávajú prostredníctvom čítania v kostoloch na sviatok týchto svätcov. Takto mohli pôsobiť na myslenie stredovekého človeka a utvárať jeho ideový a estetický svetonázor.

Rozkvet legendistickej literatúry v Európe nastal už od ranného stredoveku. O začiatkoch latinskej legendistickej tvorby v Uhorskom kráľovstve môžeme hovoriť až od 11. storočia, čo je relatívne neskôr ako v Čechách, kde sa s legendistickou tvorbou stretávame už v 10. storočí.⁷ I keď sa s legendami (nie však latinskými) na území dnešného Slovenska aj v Čechách stretávame samozrejme skôr. *Moravsko-panónske legendy* pochádzajú už z 9. storočia.

Stredoveké legendy sú predovšetkým legendami univerzalistickými⁸, lebo pre dobu, v ktorej vznikali, bol charakteristický kresťanský univerzalizmus. Toto vedomie vychádzalo z presvedčenia, že všetci ľudia sú Božími deťmi bez ohľadu na ich sociálne postavenie a miestne/geografické umiestnenie. Z tohto pohľadu nebolo potrebné národné ukotvenie stredovekého svätca. Bol univerzálnym vzorom kresťanského života a pozemského snaženia sa každého kresťana, pretože cieľom človeka bolo dospieť k večnej spásy. A na druhej strane nepotreboval splyvanie a splynutie národov a jazykov, pretože Boh rozumie všetkým. A práve v tomto priestore sa pohybujú aj legendy – sú na jednej strane univerzálnymi, všeplatnými, na druhej strane majú platnosť národných klenotov, a takto fungujú v rôznych etapách českého aj slovenského historického vývoja. Ako jednej z príkladov pôsobenia legend mimo súčasne chápaných hraníc moderných národov svedčia aj ich zachované rukopisy. Text legendy o svätom Svoradovi a Benediktovi, ktorá vznikla nepochybne v 2. polovici 11. storočia je zachovaný v čiastočnom znení až z 13. storočia a úplné znenie je zo 14. storočia. Dochované exempláre sú roztrúsené po celej Európe v kódexoch – v Kráľovskej knižnici v Bruseli, v Štátnej knižnici v Mníchove, v Mazarinovej knižnici v Paríži, najstaršie znenie (neúplné) sa nachádza v Univerzitnej knižnici v Záhrebe. Ani jeden z dochovaných najstarších rukopisov sa aktuálne nenachádza na Slovensku.

Z literárneho hľadiska sú legendy žánrom, ktorý sa, ako som už spomínala, tešil v stredoveku veľkej obľuby. Podľa doby svojho vzniku majú svoje vlastnosti a postupy, ktoré legende ako literárnemu žánru patria – *vita et passio* – život a umučenie/utrpenie, *translatio* – prenesenie, *miracula* – zázraky, prípadne aj *canonisatio* – svätorečenie.⁹ Legenda ako žáner však nemala iba literárnu funkciu. V duchu dobového myslenia plnila mnoho iných funkcií – historicko-kronikársku, nábožensky angažovanú, exemplárnu, ale aj zábavnú, politicky agitačnú, dynastickú a iné. Tieto funkcie sa prelínajú v rôznej miere a hierarchii¹⁰, prípadne nie sú v legende vôbec obsiahnuté. Legendy sú rozsahovo aj obsahovo nevyvážené. Odrážajú nielen literárny potenciál svojho autora,

⁷ MARSINA, R. (ed.). *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: Rak, 1997, s. 16.

⁸ *Ibidem*, s. 18.

⁹ KOLÁR, J. – SELUCKÁ, M. (eds). *Středověké legendy o českých světcích*. Brno: Host, 2011, s. 246.

¹⁰ *Ibidem*, s. 247.

často anonymného, ale aj úroveň vzdelania doby, v ktorej vznikali – jej literárne predpisy a občas aj svetské dôvody ich kanonizácie¹¹ v čase, kedy na vyhlásenie za svätého nebol bezpodmienečne nutný súhlas Svätej stolice. Legenda sa vyvíja v dobe, v ktorej napodobňovanie – imitácia patrilo k základným umeleckým postupom, a preto majú legendy veľa spoločných miest, niekedy sa opakujú nielen slová, ale aj situácie. Každá legenda však vznikla samostatne, z konkrétnej potreby poukázať na príkladný kresťanský život toho-ktorého svätca. Často vznikali ako podklad pre kanonizáciu, inokedy i ako snaha autora demonštrovať svoju vieru a oddanosť Bohu.¹² Sú spleťou reality a fikcie a táto imaginárnosť spojená s realitou je to, prečo sú legendy aj pre súčasného čitateľa zaujímavejšie ako iné stredoveké žánre.

Stredoveké legendy predkladajú ako príklady cnostného života nielen mužské vzory, ale rovnako medzi českými i slovenskými/uhorskými legendami sa nachádzajú ženské postavy. Ako príklad by som uviedla legendu *O živote a smrti aj o zázrakoch svätej Alžbety* a *Legendu o blahoslavené Anežke*. Ústrednými postavami oboch legiend sú ženy z najvyšších spoločenských vrstiev – svätá Alžbeta bola dcéra uhorského kráľa Ondreja II, Anežka dcéra českého panovníka Přemysla Otakara I. Uhorská legenda je staršia. Bola napísaná už v 13. storočí. V rokoch 1231 – 1232 zostavil jej spovedník krátky životopis a už v roku 1234 urgovala kniežacia rodina jej kanonizáciu. Legenda o Anežke vznikla až v 14. storočí, je mladšou, nájdeme v nej i zmienky o sv. Alžbete, jej sesternici. Legendy sa vyznačujú podobnými, miestami rovnakými vlastnosťami v rovine poetologickej či ideovej, ktoré pochádzajú zo základných hagiografických stereotypov zobrazovanie žien-svätíc. Napriek tomu nesie každá legenda stopy svojej vlastnej národnej originality, vyplývajúce nielen z ich postavenia podporovateľky/presadzovateľky kresťanstva vo svojej krajine, ale i okolností osobného života svätíc a súdobého i národného kontextu utvárajúceho ich životné postoje a činy.

Odhaľovanie vzájomného prepojenia hagiografických textov v stredoeurópskom kontexte¹³ a ich interkultúrneho i intertextuálneho nadväzovania je úloha, pred ktorou stoja literárni historici a medievalisti a ktorá, podľa môjho názoru, ešte dlho nebude ukončená.

Literatúra

- CURTIUS, Róbert Ernst: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda, 1998.
 DE VORAGINE, Jakub: *Legenda aurea*. Praha: Vyšehrad, 1984.
 DVORÁK, Pavel: *Mají Slováci dejiny?* In: MARSINA, Richard (ed.): *Legendy stredovekého Slovenska*. Budmerice: Rak, 1997, s. 12 – 13.

¹¹ DE VORAGINE, J. *Legenda aurea*. Praha: Vyšehrad, 1984, s. 13.

¹² Ibidem, s. 13.

¹³ V tejto súvislosti je veľmi zaujímavou kniha Martina Homzu, ktorá opisuje ženy-sväťice z poľského, českého, srbského či uhorského prostredia.

- HOMZA, Martin: *Muliere suadentes. Presviedčajúce ženy*. Bratislava: Lúč, 2002.
- MARSINA, Richard (ed.): *Legendsy stredovekého Slovenska*. Budmerice: Rak, 1997.
- MARSINA, Richard: *O stredovekých legendách*. In: MARSINA, Richard (ed.): *Legendsy stredovekého Slovenska*. Budmerice: Rak, 1997, s. 15 – 20.
- NECHUTOVÁ Jana: *Latinská literatúra českého stredoveku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad 2000.
- SPUNAR, Pavel et al.: *Kultúra stredoveku*. 2. vyd. Praha: Academia, 1995.
- KOLÁR, Jaroslav – SELUCKÁ, Markéta (eds): *Středověké legendy o českých světcích*. Brno: Host, 2011.

doc. PhDr. Silvia Lauková, PhD.

Katedra slovenskej literatúry

Filozofická fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Štefánikova 67, 949 74 Nitra – Slovenská republika

slaukova@ukf.sk